

Van-e ma még értelme az istentiszteletnek?

Testvérek, Isten irgalmára kérek benneteket: adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul. Ez legyen szellemetek hódolata. Ne hasonuljatok a világhoz, hanem gondolkodástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akarta, mi a helyes, mi a kedves előtte és mi a tökéletes (Róm. 12,1–2).

A mai, nem mindig örömet keltő egyháznak, legyen az katolikus vagy protestáns, kétségkívül egyik legörvendetesebb vonása, hogy új módon ébred tudatára annak, hogy a keresztyények istentisztelete nem szorítkozhat a vasárnapi közösségi istentiszteletre, hanem döntően a világban, az emberi társadalom környezetében, mi több a teljesen személyes hétköznapok keretében történő istentiszteletnek kell és szabad is lennie. Az igazi keresztyény istentisztelet a keresztyény létezés a hétköznapok keretében: így dicséri és tiszteli a keresztyény Istenét.

Pontosan ez az értelme annak a két programatikus mondatnak, amelyek Pál apostol valaha írt legrészletesebb intelmeinek vezető gondolatul szolgálnak. A római közösségnek küldött levele ez, amelyben Isten irgalmára hivatkozva nem valamiféle átkozott kötelességre és adósságra, hanem egy nagy és döntő lehetőségre, az embert érő igazi kegyelemre utal. A helyzet ugyanis az, hogy a keresztyény istentiszteletnek valami egészen másnak kell lennie, mint az egyéb emberi áldozatoknak, amelyeket a vallások története során valaha is bemutatnak. Ez az istentisztelet ugyanis nem megölt állatok feláldozása, vagy halott, anyagi dolgok felajánlása, hanem az ember élő odaadása, nem feltűnő szolgálat azoknak az embereknek az érdekében, legyenek rokonszenvesek vagy ellenszenvesek, akik velünk és körülöttünk élnek. Olyan istentisztelet tehát, amelyet nemcsak bizonyos szent napokon, vasárnapokon és ünnepeken, hanem az év minden napján végzünk; nemcsak bizonyos szent helyeken, hanem a világnak valamennyi, esetleg legprofánabb helyén; nemcsak bizonyos szent cselekmények által, hanem az egész életünk, munkánk, harcaink és szenvedéseink révén; és végül nemcsak bizonyos megszentelt személyiségek végzik ezt, hanem minden többékevésbé hívő keresztyény.

Olyan istentisztelet tehát, amely nemcsak arra szolgál, hogy létünk bensőséges és magánjellegű öntökéletesítésére vezessen, hanem a bennünket körülvevő kisebb vagy nagyobb nyilvánosság előtt véghezvitt gyakorlat is; olyan istentisztelet, amely nemcsak a lélek számára jámbor és épületes, hanem a teljes embert szőröstül-bőröstül, szellemében és lelkében, agyában és nemében átjárja: „adjátok testeteket élő, szent, Istennek tetsző áldozatul!”

Látjuk ebből, nem azt, amit az emberek általában „istentiszteletnek” neveznek, hanem éppen azt, ami teljesen világinak, profánnak tűnik, azt mondja az apostol „szentnek” és „Istennek tetszőnek”. Azt a „szellemi istentiszteletet”, amely nincs külsőséges szertartásokhoz, különleges helyekhez, időhöz és személyekhez kötve, hanem ami a lélekben történik, mint azt teljesen helytállóan János evangélista fejezi ki: „Lélekben és igazságban” (Ján 4,23).

ISTENTISZTELET VASÁRNAP? Láttuk, mit mond Szent Pál az istentiszteletről. De vajon nem tapasztalati tény-e, hogy az a helyzet, amelyből kiindulva Pál ezt a mondatot megfogalmazta, tökéletesen megváltozott? Ami Szent Pál részére a mindennapi istentiszteletről szóló intelmében magától értetődő föltétel volt, azóta javarészt megszűnt. Az apostol annak idején egy hitközségnek írt, egészen konkrétan egy hitközségi összejövetelnek, amelyen ezt a levelet felolvasták. Elképzelhette-e Szent Pál, hogy valaha is olyan keresztyényeknek kell majd írnia, akik túlnyomó többségükben semmiféle istentiszteletre, legyen az imádságos vagy eucharisztikus összejövetel, és tartsák akár a legprofánabb he-

lyen, már egyáltalán nem jönnek össze? És nehogy azt higgyék, hogy itt csak a vasárnaponként sokfelé üresen maradó protestáns templomokra gondolok, hiszen a Német Szövetségi Köztársaság katolikus templomaiban is a vasárnap templomlátogatás az 1950-ben még 50,6⁰/₀-ról 1972-ben 32,4⁰/₀-ra esett vissza. Ugyanakkor az egyházközségeknél bekövetkezett ilyen mérvű zsugorodással szemben egy körkérdés tanúsága szerint a katolikusok 84⁰/₀-a még mindig nem gondol arra, hogy egyházból ténylegesen kilépjen. Különösen meggondolandó azonban, hogy sok lekipásztor egyértelmű tanúsága szerint a 16 és 25 év közötti fiatalok úgyszólván teljesen kívülállnak a lekipásztorkodás körén.

Ebben a valóban riasztó helyzetben szinte vakmerőségnek tűnhet, ha itt most mégsem a szentpáli értelemben vett mindennapok istentiszteletéről, hanem kifejezetten a vasárnapi istentiszteletéről szólok. Egy dolgot mindenesetre világosan meg kell állapítani: Szent Pálra aligha hivatkozhat az, aki a mindennapok istentiszteletét és azt az istentiszteletet, amelyre a közösség egy különleges alkalomból összegyűl, szembe akarná állítani. Éppen ellenkezőleg, Szent Pál számára az egyházközség magától értetődő dolog volt és csak akkor írt róla külön, ha — mint például Korintusban — valamilyen összeütközés keletkezett. Így hát éppen Szent Páltól nyerhetünk bátorítást, attól a Szent Páltól, aki a leghatározottabban óv attól, hogy a világban uralkodó irányzatokhoz alkalmazkodjunk, vagyis szó szerint a „konformizmus”-tól. Szent Pál a kritikus ítéltől-képességre és az értelemre hivatkozik, amelyet természetesen mindig meg kell újítani éppen azért, hogy minden helyzetben világosan lássunk, különböztetni tudjunk és ha kell, meg tudjuk tartani a távolságot és mindezt mindenkor Isten akaratának megfelelően, aki a jót, a helyeset és a tökéleteset akarja: „Ne hasonuljatok a világhoz, hanem gondolkodástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a helyes, mi a kedves előtte és mi a tökéletes”.

AZ ISTENTISZTELET VÁLSÁGA — AZ EGYHÁZ VÁLSÁGA. Természetesen nem lehet könnyen megfogalmazni, ha az istentisztelet immár tartóssá vált válságát ezúttal nem konformista módon, pozitívan szeretnénk megindokolni. Ebben a válságban minden bizonnyal nem csekély mértékben „hibás” az általános emberi fejlődés. Jól tudjuk: a szekularizáció és az iparosodás folyamán nagymértékben felbomlott a korábbi vallásos meghatározottságú homogén társadalom. Az egyházak befolyását politikai, gazdasági, nevelési és társadalmi területen egyaránt visszaszorították. A vallásos élet és cselekvés régóta nem magától értetődő dolog már. A templomlátogatásra készítő társadalmi nyomás — a néhány viszonylag még zárt katolikus falusi és kisvárosi környezettől eltekintve — gyakorlatilag teljesen megszűnt. Az istentisztelet, ami régen magától értetődő szokás volt, magánüggvé lett. Így az egykori nép- és hagyományos-egyházat egyre inkább a személyes döntés egyháza váltja fel, amely minden egyes embertől személyes állásfoglalást, szabad hitbéli döntést és hitbéli gyakorlatot követel. A számszerű vizsgálás ilyen körülmények között érthető, de csak részben ellensúlyozza a tudatosabb és határozottabb hit.

Sokan, akik a gyakorlati életben megvallják Istent és Jézus Krisztust, az istentiszteleti gyakorlatra már nem tudják elhatározni magukat. És ez már világosan mutatja: nemcsak a „gonosz világ”, vagy az istentiszteleti meghívást el nem fogadó szekularizált társadalom a hibás az istentisztelet válságában, hanem maguk a meghívó egyházak is. Mégpedig azért, mert azok, akik istentiszteletre hívnak, nagyon sok kortárs, és közöttük keresztény kortárs, számára kevésbé tűnnek vonzóknak, vendégszeretőnek, emberszeretőnek, sőt kereszténynek. Nem szeretném, ha félreértenének, de mégis fel kell tenni a kérdést, vajon vonzó lehet-e az istentisztelet annak az egyháznak, amely oly sokat beszél a reménységről, de oly kevés igazi reménységet kelt? Vajon nem szenved-e sok hűséges templombajáró is hivatalos egyházának értetlensége, mozdulatlansága, válsága miatt? Vajon csodáltnivaló-e, hogy egy olyan egyházban, amelyben az elvárás és valóság, a szó és a cselekvés annyira távol esik egymástól, egyre kisebbek lesznek a közösségek?

A társadalomnak és az egyháznak ilyen állapotát tekintve nem könnyű megválaszolni a kérdést: van-e még értelme az istentiszteletnek? Nem szeretném azt a benyomást sem kelteni, mintha erre a kérdésre mindenki nevében egyetlen ember válaszolhatna. Mintha nem minden komoly keresztény ügye lenne, hogy az istentisztelet kérdését újra és alaposan átgondolja. Éppen ezért itt csak

néhány indítást szeretnék adni a továbbgondolkodásra, föltételezve azt, hogy a parancsok teljesítése, a család figyelembevétele, a megszokás vagy a közösség utáni vágy már nem elegendő ahhoz, hogy az istentiszteleten való részvételt elegendően indokolja. Szeretném tehát, ha együtt gondolnánk át, mit jelenthet még ma is az istentisztelet elsősorban személyesen, azután a közösség számára.

AZ EMBERÉRT. Politikusok és ipari menedzserek, sőt tudósok és mindenfajta hivatás betöltői, akik túlságosan el vannak foglalva, panaszkodnak amiatt, hogy az állandó nyüzsgés és stressz állapotában már egyáltalán nincs idejük a magukbaszállásra, hogy egyáltalán végiggondolják miről is van szó, mi a voltaképpeni cél és alapvetően minek kellene így vagy amúgy lennie... Szellemi tekintetben is napról napra élünk.

De lassan érvényre jut annak belátása is, hogy a mai embernek a teljesítésményi és fogyasztói társadalomban sokkal nagyobb mértékben, mint valaha, szüksége van olyan szabad területekre, amelyeket nem a hivatása határoz meg, amelyek nincsenek teljesen a munkába betervezve, ahol fölszabadul az ipari tömegtársadalom kényszerei alól: mindenekelőtt tehát értelmesen felhasznált szabadidőre. De mint jól tudjuk, éppen ezt az értelmesen felhasznált szabadidőt nem biztosítja a legkevésbé sem az egyre növekvő szabadidő ipar: a kereskedelmi célzatú szabadidő-eltöltés területén mutatkozó túlkínálat a meghosszabbított hétfégeken újabb kényszerekbe viheti az embert.

Vajon ne lenne szükség arra, hogy a hétköznapok ritmusában az ember valóban nyugalomhoz is jusson, nemcsak külsőleg, az alapos kialakítás és semmittevés révén, hanem bensejében is, egy igazi felüdülés által? Hogy önmagára találjon, hogy elgondolkozzék, hogy ismét alaposan tájékozódjék voltaképpeni céljai és életének normái közepe, hogy ismét utolérje és kipihenje magát? Vajon nem jelent-e ebben az összefüggésben egy jó istentisztelet — a minőségről majd lesz még néhány szavunk — pótolhatatlan lehetőséget az ember számára? Nem Isten nyer általa, hanem az ember. Az ember számára jelenti a nagy lehetőséget, ha módja van rá, hogy az istentisztelet keretében a maga legkevésbé sem magától értetődően élő Isten- és Krisztus-hitét reaktiválhatja: ha tehát megint egyszer nyugodttá, kiegyensúlyozottá válik, némiképpen eltávolodik attól, ami naponta nyomasztja és ingerli, ha megbízható iránymutató értékekkel szembesül, ha ismét megvan a lehetősége rá, hogy az alapvető és végső mértékek szerint tájékozódjék, ha átéli egy igazsághoz való kötődését, ha újra fölfedezi és újra elnyeri ellentmondásos életének és egy még ellentmondásosabb emberi történelemnek valódi értelmét.

A jó istentisztelet még arra is képes, hogy újra meg újra végső eligazítást adjon az élet számtalan elkerülhetetlen tárgyi döntésében: olyan eligazítást, ami nem szünteti meg a szabadságot, hanem az egyetlen igaz Istenhez való kötődés révén azt valójában lehetővé teszi.

A jó keresztény istentisztelet ugyanakkor a szó és a táplálék révén újra meg újra reaktivált emlékezés is Jézus Krisztusra: a számunkra egész szemléletes-ségében és felfoghatóságában remélhetőleg újra és újra megelevenedő Názáreti Jézusra, aki a ma emberét, mint sok tekintetben megvalósítandó alapmodell hívja meg új életszemléletre és életgyakorlatra. Aki megtapasztalta, tanúságot is tehet róla: az istentisztelet ilyen módon a mindennapok rendjében újabb horizontot, világos vonalakat és szilárd meggyőződést hozhat az ember számára, és ugyanakkor egészen egyszerűen valamivel több bátorságot, örömet és szabadságot is az elkövetkező hétre.

A KÖZÖSSÉGÉRT! A keresztény hitet nem egyedül éli az ember. Itt senki sincs, aki ne lenne másokra ráutalva. Ezért utalja a keresztény üzenet a hívők közösségébe, amelynek azonban nem szabad öncélúan önmaga körül frognia, hanem az emberek szolgálatában kell állnia. Hogyan hathatna azonban egy közösség a világban, a mai társadalomban, ha már egyáltalán össze sem jön? Hiszen mégiscsak testvériesen és közösségben kell megvalósítani azt, amit Jézus akart.

Az istentisztelet révén alakult és alakul mindig újra az egyházközség, mint azoknak közössége, akik Jézus Krisztus ügyéről meg vannak győződve és készek az ő követésére: így alakul ki az egyház. Az egyházat eredetileg ekkléziának hívták és ekklézia annyit jelent, mint gyűlés, gyülekezet. A keresztények-

nek egy egész városban szétszóródott serege, ha valóban többek, mint névlegesen megkereszteltek, nagyon tiszteletreméltó dolog lehet. A keresztény individuumnak ilyen pusztá tömege azonban még nem gyülekezet, nem egyházközség, nem ekklezia, nem egyház.

Láthatjuk ebből, hogy az egyházközség és az istentisztelet nem egyszerűen nélkülözhető adalékok a keresztény létezéshez. Szükséges föltételei és ugyanakkor alkalmazásai és konkretizálásai is keresztény voltunknak, ők jelentik az alkalmazott és megvalósított Krisztus-követést, amelyre ugyan minden egyes ember meghívást kapott, amelynek azonban ugyanakkor közösségi megvalósításra van szüksége.

Hogyan is állna a kereszténység konkrét megvalósítása, ha hagynánk, hogy az egyházközségek és istentiszteleteik elhaljanak? Bármennyire istentisztelet legyen is a világi mindennapok sora, hol és miként emlékezhetnénk az eredetre, ahonnan jövünk és ahonnan újra meg újra el kell indulnunk, ha keresztények akarunk maradni? Hol emlékezhetnénk annak a Názáreti Jézusnak szavaira, tetteire, szenvedésére, halálára és új életére, aki a keresztény számára mindig Krisztus, a mérce marad? Hogyan juttathatnánk kifejezésre köszönetünket, dicsőítésünket és kérésünket, ha nem az igehirdetésben, az imádságban, az emlékezésben, az éneken és a keresztény istentisztelet eucharisztikus lakomájában, ahol egyszerre elevenítjük fel az eredet emlékét és nyitjuk meg szemünket egy jobb jövő felé és kaphatunk józan eligazítást a jelenre nézve?

ELLENVETÉS. Csak akkor kell ezen az istentiszteleten részt venni, ha *úgynevezett igényt* érzünk rá? Viszont az ellenkérdés: vajon nem rombolunk-e szét mindenféle barátságot, szeretetet, házasságot, mindenféle közösséget és így minden egyházközséget is, ha mindent a közvetlen igénykielégítésre redukálunk? Semmi kifogás a valódi emberi igények ellen, még vallási téren sem, ami ellen pedig a teológusok túl gyakran prédikáltak. De mindenki el fogja ismerni: vannak az érzésnek felületes, rövid lejárátú igényei, amelyek gyakran egészen spontánul feltörnek. De vannak az emberi életnek, a testnek és a léleknek mélyebb, átfogóbb igényei is, amelyeket vissza lehet fojtani, és amelyekre az embert bizonyos körülmények között emlékeztetni kell.

Hízen immár világossá vált, hogy az imádság és az istentisztelet esetében nem fölösleges luxusról, hanem valami életfontosságú, sőt az élethez szükséges dologról van szó, valamiről, aminek nem szabad elsorvadnia, ha az ember teljes ember akar maradni, ami azonban nagyon könnyen elsorvad, sőt elhal, ha nem ápolják; valami, amit a szülők példájával sokkal meggyőzőbben kellene a gyermekeknek és fiataloknak felmutatni, mint régebben, amikor a kereszténység és az istentisztelet még magától értetődő szokást képviseltek.

Amellett az istentisztelet esetében egyáltalában nem csak vallásos igények kielégítéséről, de még csak nem is önmagában az ember számára életfontosságú és az élethez szükséges dologról van szó. Az istentiszteletben — éppen mert ott az Isten tisztelete történik — többről van szó, mint az emberről, nevezetesen magáról az Istenről: vajon teljesen eltekintve az igényeitől és céljaitól, fontosságaitól és szükségességégeitől nem lenne-e igazán méltó az emberhez, nem lenne-e a legemberibb dolog számára, hogy Istenét és Teremtőjét egész egyszerűen és szerényen dicsőítse, hátát mondjon Neki és kérje Őt?

Ne hivatkozzunk ezzel szemben a keresztény emberek szabadságára, Jézus Krisztus egyháza nem kényszerszervezet, hanem az önkéntesek egyháza. Ez az önkéntesség azonban nem zárja ki, hanem inkább magába foglalja az önkéntes elkötelezettséget és köteleket. Minden közösség, amelyben az elkötelezettségnek és a részvételnek legalább a minimuma nem áll fenn, önmagát adja fel. Nincs olyan közösség, amely ha befelé és kifelé működni akar, megelégedhetne csak passzív tagokkal.

Ha azonban mindenféle lehetséges klub és egyesület elég bátor ahhoz, hogy a rendszeres, sőt gyakran heti részvételt sürgesse, és azt részben pontosan ellenőrizze is anélkül, hogy az önkéntes tagok azt kényszernek vagy erőszakolásnak éreznék, akkor éppen egy egyház ne lehetne elég bátor ahhoz, hogy a nagy közös ügy érdekében az Istenért és az emberért — minden egyébként érthető tunyaság és kényelmesség ellenére — magától értetődő dologként várja el és követelje meg a rendszeres részvételt? Csak így érhető el ugyanis a kölcsönös megerősítés a hitben, amire mint emberek az emberek között, nagyon is rá vagyunk utalva. És bár csak helyeselni lehet, hogy a pénteki bűjtöt és sok más

túlhaladott ájtatosságot és szokást és már régen értelmetlenné vált egyházi parancsokat kifejezetten megszüntettünk, vagy ténylegesen elejtettünk — ami egyébként jelentős szolgálatot tett az ökumenizmusnak is —, a rendszeres istentisztelet általában vasárnap vagy szombat este, vagy szükség esetén esetleg hétközben, nem divatjamúlt ócskaság vagy mellékes dolog. Aki magát katolikusnak akarja nevezni, annak — az egyes esetekben a mentségül szolgáló okok minden elismerése mellett is — a jövőben is tudnia kell, hogy az istentiszteleten való rendszeres részvétel mint minimális kötelezettség, továbbra is fennáll vele szemben.

A JÓ ISTENTISZTELET. Persze minden a vasárnapi istentiszteletre vonatkozó kötelezettség elviselhetetlen megterheléssé válik, ahol az istentiszteletet csak formálisan korrektül végzik, de nem alakítják ki jól. A katolikus istentisztelet a II. vatikáni zsinat óta a reformáció sok lényeges követelését vette át és valósította meg: újfajta hallgatása az érthetően hirdetett igének, az egész nép aktív részvétele, az istentisztelet alkalmazkodása a különböző népekhez, egyszerűsítés és a Jézus eucharisztikus lakomájára való egyértelmű vonatkoztatás és koncentráció. Sok régi, vitatott kérdés legalábbis alapvetően rendezésre került: a latin helyett nényelv, mellékliturgiáknál mondott magánmise helyett közös eucharisztikus ünnep és legalább bizonyos esetekben és kisebb csoportok esetén két szín alatti áldozás.

Manapság valamennyi egyházban nagymértékben a plébánostól függ, mennyire jó, mennyire valódi, mennyire Jézus Krisztus üdvösségüzenetére összpontosuló az istentisztelet az egyházközségben. És szerencsére ma körös-körül a földön minden, mégannyira elterjedt liturgikus formalizmus és ritualista sztereotípiá, valamint gyakran intellektuális unalom ellenére, étellel, örömmel teli istentiszteletekre lelhetünk. Olyan istentiszteletekre, amelyek valódi ünnepet, Jézus Krisztus szellemével áthatott emberi összejöveteleket valósítanak meg. És ez egyike az egyházi megújulás legörvendetesebb jeleinek. Újfajta beszéd, újfajta zene tört utat magának, amely számtalan új imádságban és énekszövegben csapódik le, és gyakran teljesen spontánul jön létre plébániai és egyéb közösségekben.

A JÖVŐ KILÁTÁSAI. A vasárnap a keresztények számára kezdettől fogva nem csupán egy törvényesen figyelembe veendő eltolt Sabbat vagy pihenőnap volt, hanem az Úr napja, a föltámadás ünnepe, amelyen állva mondták el az Úr imádságát és testvéri szeretetben ünnepelték az Ő lakomáját.

Szeretnék mindenkit, konzervatívokat és haladókat, öregeket és fiatalokat, katolikusokat és protestánsokat felszólítani arra, ragadják meg újra ezt a nagy lehetőséget, amelyet az istentisztelet és talán mielőbb egy közös ökumenikus eucharisztikus lakoma a mai embernek kínál. Évtizedes fáradozásra volt szükség, míg századunk katolikus egyházában a közösség aktív részvételét az istentiszteletben elértük. Ezt azonban csak úgy lehetett elérni, hogy fáradoztunk érte. Fáradozzunk tehát továbbra is.

A helyesen ünnepelt istentisztelet valóban azzá lehet, ami után mindnyájan vágyódunk: szabadulásunk ünnepe, végső megváltásunk előlegezett ünneplése. Így nézve az istentisztelet minőségi szabadság lehet, valódi szabadidő: a szükséges ellensúly a munkaidővel és mindennapjaink teljesítményvilágával szemben, megsejtés, megérvényesítés hívó és reményteljes kinyúlás egy új ember, egy új teremtés felé.

Kétezer éven át ünnepelték a keresztények istentiszteletüket: ne legyen ez a jövőben is így, ne legyen ismét így? Ha helyesen értelmezzük, a vasárnapi istentisztelet soha nem választható el a hétköznapok istentiszteletétől, hanem önműködően vezet bele a mindennapok életébe: ezért kezdődik a keresztények számára vasárnap a hét, a vasárnapi istentisztelet ígéret és útmutató a hétköznapok világába. *Oratio* és *actio*, imádság és cselekvés, vasárnap és munkanap, egyháziasság és világiasság a mai keresztények és istentiszteletük számára jobban összetartoznak, mint valaha.